

Konstrukcija mobilizirajućeg narativa u nasilnim i militantnim skupinama poput ISIL-a

Muhamed Jusić

Sažetak

Studija se bavi mobilizirajućim narativom razvijenim kako bi se mobilisali sljedbenici nasilnih skupina poput ISIL-a. Tekst analizira i glavna djela na kojima ISIL temelji svoju strategiju djelovanja. Posebna pažnja bit će posvećena specijalizovanim mobilizirajućim narativima koji su usmjereni prema regrutaciji žena. Daleko je to od svobuhvatne analize, ali je mali uvod u razumijevanje „uma“ i „logike“ po kojoj ISIL mobilise svoje sljedbenike. Studija pokazuje i to kako se islamska tradicija zloupotrebljava, vadi iz konteksta vremena i društvenih okolnosti u kojima su propisi nastali kako bi se na osnovu tih historijskih obrazaca opravdali postupci motivisani ideološkim ciljevima.

Ključne riječi: nasilni ekstremizam, mobilizirajući narativ, prevencija nasilnog ekstremizma, kontra-narativ, terorizam

Pojava tzv. Islamske države u Iraku i Siriji (ISIL, ID, IDIŠ ili DAIŠ) i njen potencijal da u ratnu zonu privuče hiljade dobrovoljaca, naročito mladih, iz čitavog svijeta, pa i iz Bosne i Hercegovine, fenomen je kojim se u posljednje vrijeme mnogi bave. Fokus većine takvih istraživanja jeste na broju tih pripadnika, socijalno-ekonomskim okolnostima zbog kojih se oni radikaliziraju i mogućim sigurnosnim izazovima koje oni predstavljaju za zemlje porijekla ili na njihovom utjecaju na sukobe u zemljama u kojima se bore. Rijetko se ko bavio mobilizirajućim narativom koji je ova skupina razvila a kojim mobilise nove pripadnike u svoje redove. O metodama propagande i načinu na koji se ona diseminira postoje ozbiljne studije, naročito o tome kako skupina ISIL koristi internet i društvene mreže za širenje svoje poruke, od sisanja straha u redovima neprijatelja, hrabrenja sljedbenika i simpatizera do širenja mobilizirajućeg narativa koji treba da dovede nove dobrovoljce u njegove redove.¹

1 Charlie Winter, *The Virtual 'Caliphate': Understanding Islamic State's Propaganda Strategy* (Quilliam, 2015).

Ova studija nastoji prezentovati dio stavova na kojima se taj mobilizirajući narativ razvija, te koja su to glavna djela na kojima ISIL temelji svoju strategiju djelovanja. Posebna pažnja bit će posvećena specijalizovanim mobilizirajućim narativima koji su usmjereni prema regrutaciji žena. Daleko je to od sveobuhvatne analize, ali je mali uvod u razumijevanje „uma“ i „logike“ po kojoj ISIL mobilise svoje sljedbenike.

Alternativa kao izbor

Pobunjeničke vojne formacije kao i brojne frakcije sirijske opozicije razvile su razgranatu mrežu medijskih i propagandnih organizacija koje putem društvenih mreža (Youtuba, Facebooka, Twittera i blogova) vode ozbiljnu medijsku kampanju s ciljem predstavljanja „stvarne slike onoga što se u Siriji dešava“. Postovi, fotografije i snimci koje proizvode aktivisti na terenu nalaze svoj put i do onih medija koji podržavaju pobunjenike (poput satelitskog informativnog kanala Al-Arabiya i Al-Jazeera).

„Watch dogs“ organizacije koje prate medije primijetile su i brojne slučajeve manipulacija snimcima, od insceniranih pokolja, eksplozija do propagandnih spinova u borbenim izvještajima sa terena.² Ipak, *mainstream* mediji, naročito u Evropi, dosta površno izvještavaju o dešavanjima u Siriji i rijetko pokazuju stvarnu sliku humanitarne i svake druge katastrofe s kojom se građani ove zemlje susreću. Mladi ljudi, naročito u „zapadnim društvima“, gdje se nova generacija sve više oslanja na alternativne medije (prije svega internet) za pristup informacijama, ono što se dešava u Siriji i prate na tim alternativnim medijima, a ne u *mainstream* medijima.

Osjećaj globalne nepravde koja se čini muslimanima širom svijeta, u ovom slučaju konkretno sunnijama u Siriji i Iraku, bitan je element mobilizirajućeg narativa. I ne samo to, mladi danas informacije sve češće uzimaju iz alternativnih izvora, pa tako i učenje o vjeri. To je ne samo zbog toga što su mladi više okrenuti korištenju interneta nego i zbog poljuljanog povjerenja u zvanične medije ali i vjerske autoritete. Ovo je dovelo do toga da ISIL-ove poruke koje zaobilaze tradicionalne kanale komunikacije i koje se fokusiraju na virtualni svijet vrlo lahko nađu svoju ciljanju skupinu, koja u tom svijetu traži sebe i jednostavne odgovore na kompleksna pitanja savremenog svijeta.

2 Vidi npr. post: „Beware the ‘trusted’ source“ organizacije Media Watch na linku: <http://www.abc.net.au/mediawatch/transcripts/s3218415.htm>, pristupljeno 17.4.2016. ili Joseph Brea, „ISIL has gone Hollywood: Videos using cinematic effects, becoming more violent in bid to up the ante“, *National Post*, 10.10.2015, dostupno na: <http://news.nationalpost.com/news/world/isil-has-gone-hollywood-videos-using-cinematic-effects-becoming-more-violent-in-bid-to-constantly-up-the-ante>, pristupljeno 17.4.2016.

Islamska solidarnost (s napadnutim ili ugroženim)

Kao i u svakoj religijskoj i društvenoj zajednici, tako i među muslimanima vlada izražen osjećaj pripadnosti zajednici, bila ona na lokalnom nivou (ar. džem`at) ili na globalnom nivou (ar. ummet). „Muslimani su braća“ – poručuje Poslanik islama, podsjećajući vjernike da se u međusobnim odnosima moraju solidarizirati i podržavati poput zida u kojem „svaki kamen podupire onaj drugi“³.

Klasična islamska literatura obiluje tekstovima o tome kako je obaveza muslimana da priteknu u pomoć svojoj braći u vjeri kada se za to ukaže potreba. A ta vjerska obaveza počiva i na kur`anskom tekstu⁴ i na stavovima islamskih pravnika koji su govorili o tome kako je obaveza muslimana jednog mjesta da priteknu u pomoć muslimanskom gradu kada ga napadne neprijatelj i da se u tome slučaju ne čeka da „džihad“ proglašuje halifa. Naime, prema islamskoj pravnoj tradiciji (ar. fikh) razvijenoj u prvim stoljećima islama nakon smrti poslanika Muhameda, a.s., džihad je bio institucionalna vojna intervencija države i nije se mogao voditi „vaninstitucionalno“, odnosno na inicijativu nekog pojedinca ili skupine. Jedini izuzetak bila je neposredna opasnost koja bi zadesila muslimane u nekoj zemlji, kada se nije moglo čekati na to da se provede procedura „proglašavanja džihada“.⁵ Današnji dobrovoljci koji odlaze da se bore u Siriji pozivaju se upravo na te klasične fetve i stavove uleme koja ih kao vjernike obavezuje da urade sve što je u njihovoj moći da odagnaju nepravdu i nasilje od muslimanskih civila i da se suprotstave onim snagama koje oni smatraju antiislamskim i antivjerskim.

Još jedan primjer kako se obaveza muslimana da se u vanrednim okolnostima solidarišu sa drugima u kontekstu vojnog angažmana danas reinterpreтира na osnovu tradicionalnih islamskih pravnih stavova (fikha) jeste obaveza muslimana da za odlazak u borbu traži saglasnost roditelja, na čemu insistiraju vjerski tekstovi, osim u slučaju kada je, prema mišljenju nekih pravnika, muslimanska zajednica ugrožena direktnom agresijom, kada se, prema tom mišljenju, ne traži ni saglasnost halife (političkog ili vjerskog autoriteta među muslimanima) niti roditelja.⁶ Mladi muslimani pozivaju se upravo na te stavove kada, suprotno stavovima oficijelne islamske zajednice i bez saglasnosti roditelja, odlaze da se bore u Siriji ili drugim ratištima gdje su ugroženi muslimanski životi, imovina i čast.

3 Hadis (izreka Poslanika, a.s.) koji bilježe Buharija i Muslim.

4 *A ako oni od vas zatraže pomoć u vjeri, dužni ste da im u pomoć priteknete, osim protiv naroda sa kojim o nenapadanju zaključen ugovor imate.* (Kur`an, Enfal :72)

5 Više o konceptu džihada u islamskom pravu i tradiciji u: Jusuf el-Kardavi, *Džihad - vrste i implikacije* (sažetak), sažetak sačinio: Mustafa Prljača, preveli: Fikret Pašanović et al., (Centar za dijalog - Vesatijja, El-Kalem, Sarajevo, 2013).

6 Ali bin Nefi El-Ulejani, *Ehemijjet el-Džihad fi Nešr ed-Da'Ve el-Islamijje ve er-Redd ala et-Tavaif ed-Dalle fih* (Rijad: Dar Tajjibe, 1995), str. 461.

Strategija djelovanja ISIL-a i „upravljanje divljaštvom“

Trenutna strategija djelovanja ISIL-a, ne samo u Iraku i Siriji nego i na mjestima gdje se ISIL pokušava proširiti i mobilisati nove sljedbenike, poput Sinaja u Egiptu, Libije, Afganistana, Jemena, Nigerije, Tunisa i brojnih drugih država u kojima se javljaju organizacije koje se obavezuju na poslušnost (daju *bejat*) halifi El-Bagdadiju i bore se pod obilježjima ISIL-a, ima dosta sličnosti sa strategijom poznatom kao „upravljanje divljaštvom“. Ustvari, radi se o nekoj vrsti kombiniranog terenskog priručnika i svojevrsnog manifesta za „povratak hilafeta“ naslovljenog sa „Upravljanje divljaštvom (ili zvjerstvima) – najkritičniji stadij kroz koji će zajednica vjernika (ummet) proći“ (*Management of Savagery: The Most Critical Stage Through Which the Ummah Will Pass, Idaret et-Tevehhuš: Ahtar merhale setemurržu biha el-umme*). Ova studija djelo je islamističkog ideologa poznatog kao Ebu Bekr Nadži (Abu Bakr Naji). Publikacija se pojavila na društvenim mrežama 2004. godine, prvo na zatvorenim forumima, a kasnije i na brojnim stranicama na kojima se okupljaju militanti, kao i na stranicama specijaliziranih centara koji prate trendove unutar terorističkih organizacija.⁷

Stvarni identitet Ebu Bekra Nadžija nikada nije zvanično potvrđen, ali Hani Nesira sa Al-Arabiya Institute for Studies u svom istraživanju došao je do zaključka da se radi o Egipćaninu Muhammedu Halilu el-Hakejmahu, koji je napisao još nekoliko studija o djelovanju pojedinaca i organizacija tada povezanih s globalnom Al-Kaidom.⁸ Nadži vjeruje da će samo građanski rat unutar islama, tj. muslimana, dovesti do uspostave sunijskog hilafeta. Zato on predlaže eskalaciju brutalne kampanje nasilja i zvjerstava u muslimanskim zemljama, koja treba rezultirati polarizacijom njihovih društava i novim sukobima, razotkrivanjem nesposobnosti sigurnosnih agencija i vladajućih elita da odrede kontrolu nad narodima, što bi trebalo privući nove sljedbenike u redove „džihadista“ i u konačnici stvoriti džepove nesigurnosti ili prostore u kojima vladaju strah, nesigurnost i zvjerstva. Pod „upravljanjem zvjerstvima“ Nadži podrazumijeva stvaranje anarhije, kojom bi onda militanti upravljali, tj. u kojoj bi se nametnuli kao jedini koji mogu uspostaviti red i smijeniti nesposobne i korumpirane vlasti, i to na principima islama, Šerijata, historijskog iskustva i tradicije muslimanskih naroda.

Abu Bakr Nadži osmislio je borbeni plan čiji je cilj oslabiti neprijateljske države onim što je nazvao „snaga uznemiravanja i iscrpljivanja“. Cilj zamisli bio je uvlačenje Sjedinjenih Američkih Država u otvoreni ratni sukob, umjesto ranijeg

7 Knjiga *El Maratu fi ed-Davle el-Islamijje*“ ili na engleskom *Management of Savagery: The Most Critical Stage Through Which the Ummah Will Pass* dostupna je na: <https://azelin.files.wordpress.com/2010/08/abu-bakr-Nadži-the-management-of-savagery-the-most-critical-stage-through-which-the-umma-will-pass.pdf>.

8 Hani Nesira, *From Agassi to Al Nusra-Assad experience in jihadi investment*, Al Arabiya Institute for Studies (6.7.2013), dostupno na: <http://estudies.alarabiya.net/content/agassi-al-nusra-assad-experience-jihadi-investment>, pristupljeno 23.4.2016.

zastupničkog (*proxy*) ratovanja, jer je Nadži vjerovao da će, kada jednom američki vojnici budu ubijeni od mudžahedina na bojištu, „medijski oreol“ njihove navodne nepobjedivosti nestati. Muslimani će tada biti „zaslijepljeni“ štetom koju su u stanju nanijeti slaboj i moralno iskvarenoj supersili i istovremeno gnjevni zbog okupacije za njih svetih zemalja, što će ih naposljetku nagnati u džihad. On je pozivao da se napadi usmjere na ekonomske i kulturne institucije „otpadničkih“ režima koji su saveznici SAD-a. „Javnost će vidjeti postrojbe u bijegu, obezglavljene... U tom trenutku nastupa divljaštvo i kaos, u kojem će regija ispaštati zbog nepostojanja sigurnosti. Ovo će dodatno doprinijeti već postojećoj iscrpljenosti i iznurenosti, koje su rezultat napada na preostale ciljeve i oružani otpor vlastima“, napisao je Nadži.⁹

Nadži je koristio tradicionalni džihadistički primjer Egipta, ali se implicite usmjerio na Irak, gdje je pozivao na brzu konsolidaciju džihadističkog trijumfa s namjerom „ovladavanja okolnim zemljama“. Jedan ISIL-ov duhovnik ispričao je Michaelu Weissu i Hassanu Hassanu, autorima knjige *Inside the Army of Terror*, da je Nadžieva knjiga naširoko distribuirana među oblasnim ISIL-ovim zapovjednicima i nekim običnim vojnicima kao sredstvo za opravdavanje odrubljivanja glava ne samo kao religijski dopuštenih radnji već preporučenih od Boga i Njegovog Poslanika. Za ISIL, najveći doprinos teksta „Upravljanje divljaštvom“ leži u razlikovanju značenja džihada u odnosu na druga religijska pitanja. Nadži u jednome trenutku podučava čitatelja tvrdeći da način na koji se uči o džihadu „u knjigama“ otežava mladim mudžahidistima da spoznaju pravo značenje njegovog koncepta. „Neko ko isprva uči o džihadu misli da je to ništa doli nasilje, grubost, terorizam, zastrašivanje (drugih) ili bezočno ubijanje. Ja govorim o džihadu i borbi, ne o islamu, i to se ne bi trebalo miješati... Ne može se nastaviti boriti neko i prelaziti iz jedne etape u drugu osim ako inicijalna etapa ne podrazumijeva etapu bezočnog ubijanja neprijatelja i rušenja njihovih domova...“¹⁰

Tu ideju upravljanja društvima u anarhiji i stvaranja a zatim popunjavanja pravnog i političkog vakuuma koju je razradio Nadži u praksi pokušava provesti Al-Bagdadi. Ovo nije promaklo sve većem broju analitičara koji analiziraju sve što se dešava u Islamskoj državi i oko nje. Tako Loretta Napoleoni u svojoj novoj knjizi *The Islamist Phoenix* (u Sandorfa iz Hrvatske prevedeno pod naslovom *Uspon islamizma*) piše:

Spretnost kojom Al-Bagdadi i njegova skupina uvjeravaju sunije u Siriji, a isto tako i u Iraku, da bi mogli uspjeti u onome u čemu su svi ostali podbacili, nevjerovatan je podvig njihove modernosti. U prošlosti, nijedna džihadistička skupina nikada nije bila opremljena za vođenje prave države. Nisu znali kako upravljati zalihama vode, kanalizacijom, izgradnjom cesta, niti su znali kako koristiti virtualni svijet za novačenje i skupljanje sredstava diljem planeta. Još su

9 Nesira, *From Agassi to Al Nusra-Assad experience in jihadi investment!*

10 Michael Weiss i Hassan Hassan, *Inside the Army of Terror* (New York: Regan Arts, 2015), str. 40-41.

manje znali kako postići konsenzus u zajednicama. Takve greške, a vidali smo ih u Afganistanu u halifatu (kalifatu) mule Omera (Omara), počivaju na predmodernoj viziji društva, kakvu je projicirao selefizam.

Iako je san džihadističkog pokreta oduvijek bio obnova halifata, bila je to samo nejasna, romantična ideja, potpuno neprimjenjiva u modernim vremenima, jer je selefizam odbijao konstrukciju moderne države. Radikalni je selefizam radije zamrznuo koncept idealnog društva kakav je vrijedio u Arabiji sedmog stoljeća. Svaki napredak koji je slijedio nakon toga ili je suvišan ili opasan, od infrastrukture moderne države do moderne tehnologije, što je očito jer su talibani zabranili muziku, radio i TV.¹¹

S time na umu, ono što je napravio Al-Bagdadi, iscrtavajući unutar Sirije vlastite enklave Islamske države u Iraku i vodeći te zajednice kao politički autoritet sa svim instrumentima moderne države, zaista je nevjerojatno. On je uspio „spojiti političku namjeru islamista o preuzimanju vlasti u državi s nešto globalnijom vizijom neotradicionalista o stvaranju prepoznatljive, makar i nesavršene države, koja bi istovremeno trebala biti lansirna rampa za daljnje širenje. Ova kombinacija bez presedana vrlo je važna“,¹² piše, prema citatu L. Napoleoni, Jason Burke, veteran proučavanja džihada.

Ali ovaj iskorak koji je napravio ISIL nije samo „nevjerovatan“, nego je i izuzetno privlačan širokom spektru simpatizera islamističkih ideja i bitan je faktor mobilizacije. Za mnoge mlade muslimane uspostava Islamske države u Iraku i Siriji ostvarenje je dugog sna o povratku halifata kao političkog okvira koji će muslimanima povratiti poštovanje i ugled koji su nekada u svojoj historiji uživali.

Sunijsko-šiijski sukob

Rat u Siriji i Iraku otvorio je nikad zacijeljenju ratu sektaškog sukoba unutar islama koji je potaknuo val sektaškog šovinizma i mobilizirajuće propagande.

Kako se borba sirijskog naroda za više slobode pretvarala u sektaški rat i globalni sukob preko posrednika, sticao se dojam kako su na jednoj strani sirijske sunnije i brojne sunijske zemlje sa zapadnim saveznicima, a na drugoj alevijski prošiijski i proiranski režim, koji još podržava Rusija. Sukob je u medijima, a naročito na društvenim mrežama, prikazan kao agresija šiijske manjine nad sunijskom većinom i kao dio veće zavjere, prije svega Irana, protiv sunijskih muslimanskih naroda Bliskog Istoka. Svi zločini režima predstavljani su kao zločini povijesnih neprijatelja sunnija iz reda rafidija, kako sunnije pogrdno nazivaju šiije. To je mobiliziralo stotine, naročito selefijskih, dobrovoljaca iz čitavog svijeta, pa

11 Loretta Napoleoni, *Uspon islamizma* (Zagreb: Sandorf, 2015), str. 83-84.

12 Burke Jason, „The ISIS leader’s vision of the state is a profoundly contemporary one“, *The Guardian*.

i Bosne i Hercegovine, koji su zbog teoloških neslaganja sukobljeni sa šiizmom, da priteknu u pomoć svojoj sunijskoj braći. Ono što je za bosanskohercegovački kontekst posebno zanimljivo jeste da tradicionalni islam kakav se naučavao i živio na Balkanu nije bio opterećen tom unutarmuslimanskom šizmom. Muslimani ovih prostora nisu imali iskustvo sa šiizmom, osim preko nekih sufijskih redova koji su u nekim elementima svoga učenja baštinili pojedine elemente šiijske tradicije, i samim time nisu ni gajili antagonizam prema njima. Zato je zanimljivo pratiti napor koji je, putem prevedenih knjiga, predavanja i online propagande, uložan da se ovdašnji muslimani uvjere u to da je „šiizam najveći neprijatelj islama, koji ga napada iznutra“. ¹³ Taj proces tekao je istovremeno sa šiiskim prozelitizmom koji provode neke državne i nevladine organizacije i obrazovne institucije u BiH i regionu. ¹⁴ Bez te polarizacije teško bi ovdašnje sunijske mladiće bilo moguće motivisati da odu na drugi dio svijeta kako bi ubijali „krive muslimane“. ¹⁵

Konstrukcija mobilizirajućeg narativa za regrutaciju žena u ISIL

Dostupni podaci o broju građana iz BiH koji su otputovali u Siriju kako bi se pridružili ISIL-u ili nekim drugim formacijama koje je Savjet bezbjednosti UN-a okarakterisao kao terorističke ili se tamo nastanili pokazuju da je među njima jako veliki broj žena. Od 2012. do 2015. u Siriju je otputovalo 188 muškaraca, 61 žena i 81 dijete. Početkom 2016, uz sve poteškoće oko utvrđivanja tačnog broja te stalne promjene situacije na terenu zbog pogibija i povrataka, pretpostavljalo se kako u Siriji boravi 91 muškarac, 52 žene i 81 dijete iz Bosne i Hercegovine. ¹⁶ Iako te žene obično odlaze u pratnji muževa, dokumentovani su i slučajevi pokušaja žena da otputuju same ili da nagovore nekoga kako bi s njima putovao. Javnost je posebno pratila odlazak na sirijsko ratište dviju tinejdžerki porijeklom

13 Lista antišiijske literature na bosanskom jeziku duga je. Možda je prvo djelo te vrste knjiga *Veliki šejtan* Halida Tulića, koja je štampana još 1996. u Jordanu a distribuirana u BiH. Nakon toga prevedene su i štampane brojne antišiijske brošure, najčešće bez imena izdavača. Dva su djela posebno u velikom tiražu distribuirana u BiH i to *Osnove učenja Šija imamija isna`ašerija* autora Es-Sejjida Muhibbuddina El-Hatiba i *Ši`iti i ši`izam* Ihsana Ilaheja Zahira.

14 Lista prošiijske literature prevedene na bosanskom jeziku nakon rata pozamašna je. Iako stavovi izneseni u toj literaturi često nisu izrazito antisunijiski, oni jasno promovišu interpretaciju historije i teologije koja odudara od zvanične sunijske doktrine. Jedno vrijeme u tome je prednjačila organizacija Muslimanski život (<http://www.muslimanskizivot.org/>, link više nije aktivan), koja je šiijisku literaturu prevodila i distribuirala širom BiH i bh. dijaspore, a uređivali su i istoimeni časopis.

15 Vlado Azinović i Muhamed Jusić, *Zov rata u Siriji i bosanskohercegovački kontigent stranih boraca* (Sarajevo: Atlanska inicijativa, 2015), str. 21.

16 Podaci iz osvježene verzije izvještaja *Zov rata u Siriji i bosanskohercegovački kontigent stranih boraca*, koji pripremaju Vlado Azinović i Muhamed Jusić, koja je tek u pripremi.

iz BiH, građanki Austrije i njihovu tragičnu priču.¹⁷ Zato je možda od svih mobilizirajućih narativa posebno zanimljiv, jer je i najmanje istražen, onaj koji je usmjeren ka vrbovanju žena u redove radikalno nasilnih skupina.

Možda smo jedan od najboljih uvida u konstrukciju mobilizirajućeg narativa za regrutaciju žena u redove ISIL-a dobili kada se na društvenim mrežama i na profilima simpatizera ove organizacije pojavila brošura naslovljena sa „Žena u Islamskoj državi – manifest i izvještaj (*case study*)“ . Ovo je neka vrsta ženskog manifesta, koji je izdalo medijsko krilo brigade El-Hansa, koju čine samo žene, koje je ISIL regrutovao u Raki. I samo ime brigade nije nasumice odabrano i govori puno o načinu na koji ISIL svoj narativ pokušava utemeljiti u islamskoj tradiciji, tražeći u njoj uporište za stavove koje zastupa danas i u čiju obnovu poziva svoje sljedbenike. Na taj se način i kreiraju uzoriti modeli u koje bi se sljedbenici, u ovom slučaju žene muslimanke, trebale ugledati. Naravno, nije to ništa strano niti novo, jer svaka ideologija, religija pa i društvena filozofija ima svoje uzore, koji se kroz imena škola, institucija i drugih društvenih ustanova nameću kao modeli ostatku društva, a njihova žrtva za „zajedničke ciljeve“ nameće se kao ideal koji nove generacije trebaju oponašati. A ISIL-u je taj odabir uzora posebno bitan.

Tako je Hansa (što se sa arapskog najčešće prevodi kao ‘gazela’ ili ‘kratkonos’) žena čija je životna priča u islamskoj tradiciji postala uzorom odnosa žene prema smrti vlastite djece uzrokovanoj ratnom tragedijom. Njezino je pravo ime Tumadir bint Amr ibn Haris ibn eš-Šerid, a loza joj seže do poznatog arapskog plemena Mudar, a koja je u predislamskom periodu bila je zapažena pjesnikinja. Godine 612. njen brat Mu’avija ubijen je u sukobu sa suparničkim arapskim plemenom. El-Hansa je insistirala da njen brat Sahr osveti njegovu smrt; on je to učinio, ali je kasnije umro od zadobivenih rana. Al-Hansa je njegovu smrt opjevala u elegiji koja ju je učinila poznatom među Arapima.

Jedan od stihova o braći je:

*Što se Sahra tiče, on vam je ugodan poput vatre zimi,
A Muavija je kao svježi povjetarac na ljetnoj vrućini.*

Po nekim predajama susrela je poslanika Muhameda, a.s., i prihvatila islam. Njeno prihvatanje islama, to njeno ponovno rođenje i promjena odnosa prema smrti i gubitku bližnjih, koje su, prema ustaljenoj slici tadašnjih društava žene zbog svoje naglašene emotivnosti daleko teže podnosile, postao je uzorom koji vrijedi oponašati. Njena lična promjena i drugačiji odnos prema ličnoj tradiciji učinit će je simbolom promjene koju je nova vjera unijela u dotadašnja društva Arabije i promjenu njihovog odnosa prema smrti i stradanju u ratu uopće. Smrt zbog plemenskih i ovosvjetskih ciljeva jeste gubitak koji se oplakuje, smrt je kraj,

17 „Interpol traga za bosanskim tinejdžerkama koje su otišle u Siriju“, klix.ba, 19.4.2014, <http://www.klix.ba/vijesti/svijet/interpol-traga-za-bosanskim-tinejdžerkama-koje-su-otisle-u-siriju/140419060>, pristupljeno 24.4.2016.

tragedija, a smrt na Božijem putu slavi se i ona nije kraj, nego početak vječne sreće na boljem svijetu.

Taj preobrat desit će se kada Sad ibn Ebi Vekas, prilikom osvajanja Perzije, povede muslimansku vojsku u bitku na Kadisiji. U toj vojsci bila je, prema predajama, Hansa sa svoja četiri sina.

Noć uoči bitke, ona je okupila sinove, četiri muslimanska lava i četiri neustrašiva mladića, da ih u tom odsutnom trenutku posavjetuje i podstakne na borbu i upozori na pogubnost bježanja sa bojnog polja. Hansini savjeti su za njezine sinove bili poput blagorodne kiše i njezine riječi, upućene sinovima pred bitku, ostale su da se prenose s generacije na generaciju i spominju do Sudnjeg dana.¹⁸

Predaje dalje bilježe kako je četvrti sin, kada su joj već poginula tri sina, a prije nego je preselio kao šehid rekao slijedeće:

*Nit' zbog majke Hanse, nit' za lažnu dunjalučku slavu
Ni za šta na svijetu ne bih žrtvovao glavu.
U boj ljuti protiv vojske, što sliči na valove mora
Ja idem, sa željom da islamu svane nova zora
Il' da moju dunjalučku odjeću, zamijeni džennetska odora.¹⁹*

Kada je čula za tragičnu pogibiju dragih sinova, Hansa nije pjevala tužne pjesme, niti naricala za njima. Učinila je nešto što rijetko koja žena može, dostojanstveno ih ispratila na ahiret (drugi svijet), sa nadom i vjerom da će svoje voljene ponovo vidjeti na idućem svijetu, gdje će život biti ugodniji i ljepši. Samo je kazala: "Hvala Allahu Koji me počastio njihovim šehadetom, ja se nadam da ću se s njima ponovo sresti u okrilju Njegove milosti."²⁰

Svojom životnom pričom, koja je bila razumljiva u vrijeme vjerskog entuzijazma koji je bio zahvatio muslimansku zajednicu nakon smrti Poslanika, Hansa je postala omiljeni lik u militantnim islamističkim pokretima, pa tako i ISIL-u, jer njen primjer poziva muslimanke da ga i danas oponašaju i da svoje supruge ili sinove počnu da ohrabruju za borbu i podstiču na žrtvu, umjesto da ih zbog brige odvrćaju od rata. Druga je priča što su muslimani ovakve predaje baštinili radi mobilizacije za „pravedni rat“ ili „legitimni džihad“, a što ISIL danas te gotove narative, već ubaštinjene u islamskoj tradiciji, zloupotrebljava kako bi mobilisao buduće teroriste i samoubice, koji ratuju u ratu koji se islamskim principima nikada ne bi mogao opravdati. Tu se upravo ogleda ta „zloupotreba islama“, o kojoj se tako često govori, ali koja nikada nije potpuno obrazložena. A upravo u toj zloupotrebi simbola, predaja, tradicije i svega islamskog krije se snaga mobilizirajućeg narativa. Ova metoda propagande može se podvesti pod tzv. strategiju „dog-whistle“ komunikacije, odnosno slanja poruke na način da je razumiju oni

18 Abddusamed Nasuf Bušatlić, *Žene iz vremena poslanstva* (Sarajevo, 2009), str. 228-234.

19 Abddusamed Nasuf Bušatlić, *Žene iz vremena poslanstva*, str. 228-234.

20 Abddusamed Nasuf Bušatlić, *Žene iz vremena poslanstva*, str. 228-234.

koji treba da razumiju, dok za druge ostaje van čujnih frekvencija, čime se propagandisti militantnog ekstremizma obilato služe.

Ti narativi igraju bitnu ulogu u mobilizaciji novih sljedbenika i oni se koriste da se postupci organizacije zaogrnu plaštom islamskog učenja. Ipak, za najočitija zločinačka djela, kakvi su npr. teroristički napadi na civile ili druge muslimane, nemoguće je naći uporište u islamskoj tradiciji, bez obzira koliko se predaje izvlačile iz konteksta i koliko se njima manipuliralo. Tu se mobilizatori koriste drugačijim tehnikama. Zanimljivo je zapažanje istaknute britanske spisateljice Karen Armstrong u njenoj knjizi „Polja smrti: Religija i historija nasilja” (*Fields of Blood: Religion and the History of Violence*) objavljenom 2014. u izdanju britanske izdavačke kuće Bodley Head, koja piše:

Sami otmičari zasigurno su zločine 11. septembra smatrali religioznom činom, ali onim koji je nosio veoma malo sličnosti sa normativnim islamom. Jedan dokument koji je pronađen u (Muhamed) Attaovom koferu skicirao je program molitve i preispitivanja da bi im pomogao proći kroz ovo iskušenje. Ako je psihoza ‘nesposobnost da se uvide odnosi’, to je jedan duboko psihotični dokument. Glavni imperativ islamske duhovnosti je tevhid (‘priznavanje Jednog Boga’): Muslimani istinski razumijevaju Božije jedinstvo jedino ukoliko integriraju ili ujedine sve svoje aktivnosti i misli. Međutim, ovaj dokument atomizira, odnosno raspršava misiju, dijeleći je u segmente – ‘posljednja noć’, put na aerodrom, ukrcavanje u avione, itd. – tako da se nepodnošljiva cjelina nikada ne razmatra. Teroristima je rečeno da se raduju, odnosno, gledaju naprijed prema Raju i nazad na vrijeme Poslanika – zapravo, da razmišljaju o bilo čemu osim o zločinu koji izvršavaju u sadašnjosti.²¹

Na društvenim profilima koje održavaju simpatizeri ISIL-a 23. januara 2015. pojavila se ova publikacija brigade Al-Hansa samo na arapskom jeziku. U februaru 2015. fondacija Quilliam prevela je manifest na engleski jezik uz komentar Charlie Winter.²² To nije bila slučajnost, jer ISIL ima jako razvijenu medijsku infrastrukturu, koja je sposobna širiti propagandu na različitim jezicima. Obično se većina bitnih saopćenja, videozapisa, proglašenja odmah prevodi na više od jednog jezika, a obavezno na engleski. Međutim, sadržaj i argumentacija koju autor(i) koriste ukazuje da su primarna ciljana skupina ovog mobilizirajućeg narativa žene Arapskog zaljeva, tačnije Saudijske Arabije. To se vidi po primjerima koji se navode u kritikama tamošnjeg vladajućeg režima. Vjerovatno nije slučajno ni to što je publikacija objavljena na dan kada je objavljena smrt saudijskog kralja

21 Karen Armstrong, *Fields of Blood: Religion and the History of Violence* (London: The Bodley Head, 2014), str. 450.

22 Prijevod publikacije na engleski dostupan je na stranici fondacije Quilliam: <https://www.quilliamfoundation.org/wp/wp-content/uploads/publications/free/women-of-the-islamic-state3.pdf>, pristupljeno, 2.1.2016.

Abdullaha. Ali ovo ukazuje na svu istančanost ISIL-ove propagande, koja dobro obraća pažnju na to kome se obraća, kojim argumentima i kojim se kolektivnim osjećanjima igra. Vidjelo se to i na primjeru videozapisa koji su snimili borci ISIL-a s Balkana.²³

Posebno je zanimljivo kako se narativi razlikuju kada se uporedi ovaj dokument i propaganda simpatizera ISIL-a na društvenim mrežama koja je bila usmjerena prema zapadnoj publici, u konkretnom slučaju prema mladim djevojkama i ženama koje su pokušavali mobilizirati da učine hidžru (preseljenje) iz „zemlje kufra“ (nevjere) u „zemlju islama“ i obećanog hilafeta. Iako se spominje da žene u ISIL-ovom hilafetu imaju ženske sigurnosne brigade, kakva je i Al-Hansa, i da mogu, ako zatreba, biti pozvane da se pridruže ratnim naporima, njihova je primarna uloga, prema autorima manifesta, ona u kući. Žena je domaćica, ona koja rađa i odgaja djecu (buduće mudžahide), podrška svome mužu u njegovoj borbi. Naglasak je na zdravstvenim, obrazovnim uslugama koje hilafet nudi u skladu s njihovom vizijom Šerijata. To je daleko bliže ulozi koju žena ima u tradicionalnim zaljevskim društvima. Istovremeno, na profilima koji su pozivali mlade djevojke sa Zapada u zemlju hilafeta daleko je više fokus na ostvarenju sebe kroz borbu i žrtvu. Pozivane su da se presele u zemlju hilafeta jer će samo tamo „slobodno i potpuno moći živjeti svoju vjeru bez ograničenja koja im nameću nevjernička društva i njihove države“. Na tim profilima, prije nego su izbrisani na Twitteru i Facebooku, dominirale su slike žena pod nikabima sa puškama u rukama.

Ono što je zajedničko u oba narativa jeste prvi dio manifesta „Žena u Islamskoj državi“, tj. značajan dio publikacije koji naširoko kritikuje zapadnu civilizaciju, naročito feminizam, obrazovanje i nauku. Ovaj dio ISIL-ove propagande posebno je bitno analizirati jer je očito da njegovi ideolozi vrlo vješto koriste sve slabosti i nedosljednosti modernog svijeta, ili tačnije dominantne zapadne civilizacije ili ako hoćete sve slabosti postmoderne. To je utoliko bitnije što u samom tekstu ima jako malo svetih tekstova iz Kur`ana i hadisa. To je prije svega ideološki pamflet i argumenti su prije svega ideološki, dok se tradicija koristi samo tamo gdje može poslužiti da se pozove na neke davno uspostavljene i utemeljene islamske koncepte.

23 Snimka koja traje oko 20 minuta, a u kojoj govori nekoliko boraca ISIL-a sa Balkana bila je dostupna na linku: <http://direktno.hr/en/2014/svijet/16578/VIDEO-ISIL-u-novoj-snimci-prijeti-Balkanu-Ubijajte-ih-gdje-stignete!.htm>, pristupljeno 9.1.2016.

Video je, kako kažu autori, „osveta zbog poniženja koje su podnijeli muslimani na Kosovu, Albaniji i Makedoniji“. „Stići ćemo s eksplozivima“, tvrdi osoba koja se predstavila kao Abu Muqatil, džihadist s Kosova, koji je naveden kao predstavnik IS-a u regiji.

Ista osoba predviđa crne dane za sve koji su na Balkanu nanijeli zlo muslimanima:

“Morate se bojati hodati ulicom, boraviti u vašim uredima, spavati u vašim domovima. S Allahovim dopuštenjem, zadavit ćemo vas”, tvrdi borac koji se predstavlja kao Abu Muqatil. Izvjesni Salahudin iz BiH poziva na gnusne napade i “borbu protiv njih”, predlažući eksplozive, trovanje i šta sve ne... “po Bosni, po Srbiji, po Sandžaku”.

“Postavljajte im eksplozive ispod auta, ispred kuća, uzmite neki otrov i stavite im u piće, u jelo, neka crknu od otrova, ubijajte ih na svakom mjestu gdje god stignete”, poručio je.

Poruka je poslana preko medijskog centra Al-Hayat, glavne “produkcijske kuće” ISIL-a.

Bitan element ovog narativa jeste kritika položaja žene na Zapadu, odnosno kritika onoga što ideolozi ISIL-a nazivaju „usponom feminizma“. Posebno se naglašava kako je izlazak žene iz okvira „od Boga zacrtane uloge“ uzrokovan demaskulinizacijom muškaraca i njihovom slabošću. To je, prema autorima ne samo ovog priloga nego i drugih sličnih stavova koji su se čuli u drugim sličnim tekstovima, posljedica udaljavanja muškaraca od borbenog i viteškog duha, a u kontekstu muslimanskih društava od duha džihada. Slabi muškarci ostavili su prostor da se žene udalje od „svoje prirodne uloge u društvu“ i da počnu oponašati muškarce i uzimati društvene uloge koje ih u konačnici nisu usrećile niti učinile ravnopravnim s muškarcima. Onda takve žene odgajaju nove generacije „slabih muškaraca“. Zbog toga ISIL u svojim videozapisima pokazuje djecu koja se od malih nogu odgajaju u borbenom duhu i, kao što je to bio slučaj u nekoliko takvih videa, učestvuju u hladnokrvnim egzekucijama „neprijatelja hilafeta ili njihovih špijuna“.

ISIL svojim sljedbenicima obećava da će stvari vratiti u „prirodni poredak onako kako je to Bog naumio“, a to je poredak u kome je muškarac muževan, borben i asertivan, a žena ženstvena, zaštićena i posvećena poslovima koje bi muškarca samo sputavali na njegovom muževnom putu. Ukratko, žene su na Zapadu izašle iz svoje prirodne uloge i ušle u društvenu sferu u kojoj „po svojoj prirodi“ ne mogu biti konkurentne, zbog čega su postale lahak plijen društva kojim i dalje dominiraju muškarci i koji ih „nakon što su ih izvukli iz sigurnosti njihovih kuća“ iskorištavaju na različite načine. Ne treba naglašavati zašto mnogi koji s pravom nisu zadovoljni načinom na koji se savremena društva odnose prema ženama u ovako ideologiziranom objašnjenju mogu naći radikalnu alternativu. Autoru izvještaja poznat je slučaj djevojke, bivše učesnice takmičenja za *miss* ljepote iz BiH, koja je imala uspješnu karijeru manekenke i koja je svoje okretanje konzervativnim interpretacijama islama pravdala upravo sličnim argumentima. „Bijeg od slobode“ koji ISIL nudi mladim djevojkama, ustvari, predstavlja se kao bijeg u sigurnost iz nesigurnog i manipulativnog svijeta. Još otkako je Erich Fromm objasnio moć „bijega od slobode“, mislim da svi oni koji analiziraju i ove i slične pojave mobilizacije za nasilne i isključive ideologije ne bi trebalo da zanemare ovaj fenomen.

Druga kritika zapadne civilizacije počiva na kritici obrazovnog sistema i ulozi nauke, ustvari na onome što se smatra njenim najjačim argumentom.

Autori manifesta pišu:

Muslimani se razlikuju od onih sa pogrešnim vjerovanjem činjenicom da oni nastoje da ostvare tevhid (monoteizam) na Zemlji bez da ih na tom putu ometaju teorije ovozemaljskih ciljeva. Svrha (smisao) njegovog (muslimanovog) postojanja, od rođenja do smrti, jeste da ostvaruje taj cilj. Kao što je Poslanik, a.s., rekao: „Reci: ‘Doista molitve moje, i obredi moji, i život moj, i smrt moja pripadaju Allahu, Gospodaru svjetova, Koji nema saučesnika; to mi je naredeno i

ja sam prvi musliman.”²⁴ Kao takva muslimanska zajednica je kao nijedna druga. Zasigurno je pogrešno porediti je s materijalističkim društvima kakva nalazimo danas u svijetu. Neki ljudi upoređuju muslimanska društva s onim zapadnim ateističkim društvima (sugerisući da su ona lošija), na temeljima materijalnog i civilizacijskog progresa. Ti materijalisti izjednačuju humanizam s uzdizanjem Božije riječi ili njenim ignorisanjem iako islam nalaže drugačije. Bog je rekao: „Oni znaju samo spoljašnju stranu života na ovome svijetu, a prema onome svijetu su ravnodušni.”²⁵

Ako pogledamo Poslanikovu zajednicu u Medini, ona je bila najbolja zajednica (u historiji). S najboljim liderima, apsolutno i bez dvojbe. Ipak je ona bila jako jednostavno društvo u pogledu materijalnog svijeta i ovozemaljskih nauka. To društvo bilo je jako u pogledu vjere i nauke onoga svijeta. Ljudi su u njoj bili više gladni nego siti. Imali su kuće od palmi i blata, jahali su deve i konje i nisu poznavali fiziku, inženjerstvo niti astronomiju. Zbog toga svega, Bog je bio na prvom mjestu, a pravovjerni su bili njegovi robovi.

Moramo ispraviti ono što nam je od malena usađeno u naše umove, što su nam usadili naši učitelji o tome kako se muslimani moraju dokazivati nevjernicima Evrope i drugima kako su tokom zlatnog doba koje je prošlo i oni izgradili materijalnu civilizaciju, da su imali svoje heroje, ateiste i liberale poput Ibn Sine, ezoteriste, Ibn Nefisa (koji je otkrio cirkulaciju krvi) ili Ibn Hejsema (optičara i fizičara) i drugih. Civilizacija ovih ljudi izgrađena je na ruševinama onih prije njih. Sada se mi moramo odreći ovih heretika, ovih „genija“ Evrope –

oni su prijatelji i zaštitnici jedni drugima. Muslimanima ne treba ono što su ovi ljudi dali. Muslimani ne treba da troše veliki dio svog kratkog života izučavajući ovozemaljske nauke koje ne daju duhovnu nagradu, osim onih nauka koje će ih zaštititi od moći nevjernika i donijeti korist muslimanima. Ovo je znano i jasno, muslimanima ništa od ovoga gore ne treba.²⁶

Iako rado koriste rezultate naučnih dostignuća, pa čak i onih čije su temeljne principe postavili muslimanski umovi koje kritikuju, ideolozi ISIL-a ponavljaju ove stavove ne samo ženama nego i u militantnoj propagandi koja bi trebalo da mobilise sve one kritične prema modernom poimanju napretka. Ovakvi stavovi ipak otvaraju vrata uma sljedbenika ISIL-a i otkrivaju korijene njihovog anticivilizacijskog opredjeljenja. Istovremeno, na neki način ova argumentacija treba i da posluži budućim regrutima da drugačijom logikom od one „ovozemaljske i materijalističke“ procjenjuju stanje u hilafetu i da se ne odnose kritički prema njegovim postignućima.

Kritika zapadnog obrazovnog sistema kao besmislenog i onog koji muslimane odvraća od „pravog puta“ također treba da posluži da se odgovori na kritike o tome kako se nasilni ekstremisti suprotstavljaju obrazovanju žena.

24 Prijevod značenja Kur`ana, El-En`am, 162-163.

25 Prijevod značenja Kur`ana, Er-Rum, 7.

26 *El Maratu fi ed-Davle el-Islamijje*, manifest medijskog krila odreda El-Hansa, str. 7.

Autori manifesta pokazuju kako se u ISIL-ovom hilafetu žene mogu obrazovati ali „u skladu s odredbama Šerijata“ i u onim naukama „koje odgovaraju prirodnoj ulozi žene u društvu“.

Oni tvrde da je najvrednije znanje (nauka) ono ovozemaljsko i da je to jedino istinsko znanje. Za njih Šerijat nije znanje niti nauka. Zbog toga žene podučavaju ovim beskorisnim ovozemaljskim naukama i na najvišim planinama i u najudaljenijim dolinama. One prelaze velike udaljenosti s namjerom da nauče zapadni stil života da bi sjedeći usred tuđe kulture izučavale moždane ćelije vrana, zrna pijeska i arterije ribe. Ali ummet (zajednica vjernika) je sada spašen, generacije su vraćene na pravi put, a zastava islama visoko podignuta. Zato žene, kao što su to pojasnili naši najbolji mislioci u prošlosti, ako se poduče čitanju i pisanju, svojoj vjeri i fikhu (islamskom vjerozakonu), postaju dio ovog vrijednog znanja. To je ono što je prikladno i za nju predviđeno, zadaća (posao) koji joj je Stvoritelj odredio. Otud ona nema potrebu da luta tamo-ovamo kako bi dobila diplome i sl. samo kako bi pokazala da je njena inteligencija bolja od muške.²⁷

Narativ je, jasno je to i bez posebne analize, manipulativan ali izrazito temeljit i predstavlja se kao ekstremna alternativa svemu što moderni svijet nudi. On počiva na temeljitim promjenama percepcija, vrijednosnih sudova i poimanja smisla postojanja. Oni ne žele da se uklope u savremenu civilizaciju, niti da njome dominiraju da bi je pobijedili na njenom terenu, nego žele stvoriti novi, radikalno drugačiji svijet, koji počiva na drugim vrijednostima i osnovnim premisama. Zato mnogo šta što ISIL danas čini, kao i potezi koje njihovi simpatizeri povlače izgledaju tako „iracionalnim i neobjašnjivim“ umu. Upravo taj „zapadni i tuđi um usađen u muslimane“, tu logiku zaključivanja ideolozi ISIL-a i njima sličnih organizacija pokušavaju da kroz dobro osmišljen narativ promijene kod budućih sljedbenika. Kada to uspiju, onda sve izgleda drugačije.

Kao bitan element narativa usmjerenog prema ženama i ukupnog odnosa ISIL-a prema ženama jeste i pojava porobljavanja žena i djece i trgovine robljem te seksualnog zlostavljanja. Dok porobljavanje žena može, na vrlo nastran način, biti, kao što je to bilo stoljećima širom drevnog svijeta, mobilizirajući faktor za vojnike koji su, između ostalog, za svoje vojne pohode nagrađivani ratnim plijenom i robovima, ostaje pitanje kako takve stavove objasniti ženama sljedbenicama ISIL-a.

Pitanje seksualnosti i seksualnog morala koje su razvile apologete ISIL-a posebno je zbunjujuće i teško ga je razumjeti. Naime, vrlo je teško shvatiti kako neko ko ne želi gledati u lice voditeljice na vijestima istovremeno ne vidi problem u tome da kao seksualnu robinju drži mladu tinejdžerku. Upravo na takav jedan slučaj naišli su autori knjige „ISIS: u srcu vojske terora“, američki novinar Michael Weiss i sirijski analitičar Hassan Hassan, koji su tokom svog istraživanja

²⁷ *El Maratu fi ed-Davle el-Islamijje*, manifest medijskog krila odreda El-Hansa, str. 20-21.

stupili u kontakt s Abdelazizom Kuwanom iz Bahreina, koji se još kao tinejdžer pridružio ISIL-u.

Abdelaziz nam je pokazao fotografiju svoje *sabijje* (robinje). Ona je u kasnim tinejdžerskim godinama. `Pripadala` je Abdelazizu gotovo mjesec dana prije nego što je predana drugim ISIL-ovim zapovjednicima. To što je on jedna vrsta silovatelja, čini se, ne zadire u ono što Abdelaziz smatra svojim moralnim obavezama pobožnog muslimana. Jedan od njegovih ratnih drugova kazao je da bi tijekom emitiranja vijesti Abdelaziz prekrio ekran televizijskog prijemnika ne bi li izbjegao lice voditeljice.²⁸

Ovu moralnu dilemu ideolozi ISIL-a objasnili su klasičnom islamskom argumentacijom nekih pravnikâ prema kojoj je dozvoljeno posjedovati robove ako se prema njima humano odnosi, ako ih vlasnik „hrani onim čime se i vlasnik hrani i ako ih oblači onako kako i sebe oblači“.

Naravno, većina islamskih pravnikâ stajališta je da, iako Poslanik islama nije zabranio ropstvo, Kur`an i sunnet (praksa Poslanika) podstiču muslimane da oslobađaju robove i za to obećavaju veliku onosvjetsku nagradu (sevab). Kao otkup za neke prijestupe Šerijat je propisao otkup u oslobođanju robova (ar. *el-`itk*).

Šerijat je suzio izvore porobljavanja, a proširio načine oslobođanja. Na taj način trebalo je da ropstvo vremenom bude samo dokinuto. Isti ti autoriteti tvrde da ropstvo nije bilo zabranjeno „odjednom“ jer bi to stvorilo brojne društvene probleme.²⁹ Osim toga, zabrana konzumiranja alkohola bila je postepena, kao i brojni drugi propisi u islamu.

Ovaj stav temelji se na teološkoj argumentaciji koja je najbolje oslikana u jednoj predaji koja se pripisuje Bilalu bin Rabahu, bivšem robu, koji je bio jedan od prvih muslimana i jedan od najbližih Poslanikovih učenika – ashaba. U toj, nikada provjerenoj predaji, stoji kako mu je kratko prije njegove smrti postavljeno pitanje, dok je držao predavanje velikom skupu vjernika u Siriji: „Islam je zabranio loša djela kao npr. alkoholna pića, hazardne igre, prostituciju... Zašto onda nije dokinuo i ropstvo?“ Bilal je, prema ovoj predaji, odgovorio:

Znate, svijet je sada zasnovan na ropstvu. Ako bi islam ili bilo koji drugi sistem pokušao da odjednom prekine instituciju ropstva, to bi dovelo do opšteg meteža i anarhije. Gubitak robovlasnika bio bi očigledan. Što se tiče robova, oni bi se iznenada našli u situaciji u kojoj ne bi mogli riješiti ni najelementarnije potrebe. Nenačini na samostalan život i bez samopouzdanja, oni bi u većini slučajeva potražili zadovoljenje svojih potreba putem kriminalnih akcija i otimanja...³⁰

U nastavku on ponovo pojašnjava argumente koji su bili dominantni u islamskoj teološkoj misli o tome da je u vremenu Poslanika postavljen temelj za postepeno (samo)ukidanje ropstva.

28 Michael Weiss i Hassan Hassan, *ISIS: u srcu vojske terora* (Zagreb: Buybook, 2015), str. 4-5.

29 Vehbet ez-Zuhejlij, *Asarul-Harb fi el-Fikh el-Islamijj*, str. 445.

30 Muhammed Abdurreuf, *Bilal ibn Rabbab, muezzin i ashab Božijeg poslanika Muhammeda, a.s.* (Sarajevo: Starješinstvo IZ u BiH, Hrvatskoj i Sloveniji, 1984), str. 76.

Međutim, u stoljećima nakon smrti Poslanika i kada je zajednica vjernika prerasla u imperiju, ropstvo ne samo da nije dokinuto, nego su se tražili novi načini porobljavanja i, kao i u ostatku svijeta, cvjetala je trgovina robljem. Kao fanatični tradicionalisti koji žele obnoviti taj „zlatni period islama“ i odbaciti sve „vrijednosti modernosti kao neislamske i strane“ sljedbenici ISIL-a i sličnih ideologija pozivaju se upravo na taj društveni obrazac i pravna rješenja, kada se pred čitavim svijetom hvale snimcima na kojima trguju mladim robinjama.

U to vrijeme bilo je uobičajeno da se seksualni odnos s punoljetnim robinjama ne smatra grijehom ili čak njihovim zlostavljanjem. Otud famozni haremi na islamskom orijentu.

U poznatom djelu o seksualnosti u islamu, kod nas prevedenom pod naslovom *Vrt milovanja*, Abd al-Wahab Bouhdiba piše:

Rijetko je analizirana uloga konkubina u nastajanju muslimanskih društava, a, u konačnici, važno je uočiti da je odnos gospodara i ropkinja bio putene naravi. Poligamija je, jamačno, bila ograničena fikhom (islamskim pravom ili vjerozakonom) na četiri žene, a kad su u pitanju konkubine, njihov broj bio je neograničen.

Zakoni su, svakako, mogli biti primijenjeni i na robinju. Ali to podrazumijeva da dobrovoljni i nenametnuti brak mora biti prethodno ugovorno zaključen s njom. Izvan braka legalni seksualni odnosi gospodara sa vlastitim robinjama uređuju se po miloj volji posjednika. Same propisane naredbe bile su tu da zaštite interese i prava treće osobe, osobito u slučaju rođenja djeteta. Jer, na taj način žena-robinja doživljava promjenu statusa i postaje majkom djeteta (*umm el-veled*).³¹

Abd al-Wahab Bouhdibe predsjednik je tunižanske Akademije nauka i umjetnosti, a djelo *Sexuality in Islam* doktorska je disertacija odbranjena na Sorboni (Pariz). Djelo je filozofska rasprava, štivo koje raspravlja o statusu tjelesnog u islamu, o kulturi seksa i seksualnosti u islamskoj kulturi i civilizaciji i u njemu on detaljno elaborira pojavu i ulogu konkubina u tadašnjoj muslimanskoj civilizaciji, iz čega se vidi o kako kompleksnom kulturološkom fenomenu se radi. Ta pojava bila je duboko utemeljena u tadašnji historijski kontekst, nije bila posebnost samo muslimanske civilizacije i njena manifestacija bila je daleko od onoga kako to danas „savremeni trgovci robljem“ iz ISIL-a razumijevaju i praktikuju.

U tom kontekstu dr. Bouhdibe kaže:

Iz ovog odlomka, koji potvrđuju i neki drugi tekstovi koji pripadaju svim pravnim školama, uviđamo postojanje odveć slobodnog ćudoređa u stvarima prilježništva. Prilježnica na neki način udvostručuje suprugu i omogućuje prezasićenje požude. S njom se, u nekom smislu, naslada oslobađa svake prisile, budući da je ona, u načelu, pošteđena od rađanja...

Zakonita supruga, naizgled, uživa jedan viši status. Samo prividno. Jer, prilježnica postiže svoj cilj postajanjem istinske žene-suparnice, uzurpiranjem ženskosti i cjelovitim blokiranjem zakonite supruge. Ljubomora se pokazuje prema

31 Abdel-Wahab Bouhdiba, *Vrt milovanja* (Sarajevo: Ljiljan, 1994), str. 111. Izvorni naslov *Sexuality in Islam*, [Seksualnost u islamu], prijevod s engleskog Enes Karić i Rešid Hafizović.

ženi, a ne prema priljeznici. Od one se zahtijeva ozbiljnost, od ove igra. Zatvaranje žena u kućni prostor, relativna zenemarenost kojoj se žena prepušta, sve to se gotovo nikada ne primjenjuje na priljeznicu. Na taj način u islamu postoji dvostruku status žene, sukladno tome da li se ona usmjerava prema nikahu (braku) ili prema prilježništvu. Ova distinkcija, zapamtimo to dobro, nije kur'anskog porijekla. Ona istječe iz uvjeta ekonomskog, društvenog, političkog i kulturnog života.³²

Na ta pravna rješenja iz islamskog prava i historijski društveni obrazac pozivaju se borci ISIL-a kada sebi opravdavaju seksualno zlostavljanje zarobljenica, odnosno i time da je Bog, Koji je izvor morala i poimanja dobra i zla, taj koji je takav odnos dozvolio. Zato i žene ISIL-ovih boraca u takvim postupcima svojih muževa ne vide ništa sporno iako se očito radi o kulturološkim pa i etičkim i moralnim obrascima društvenih odnosa iščašenim iz historijskog konteksta.

Umjesto zaključka

Ideolozi ISIL-a i njima sličnih pokreta na osnovama islamske tradicije, historijskih modela življenja islama i tadašnjih pravnih rješenja, ali izvađenih iz konteksta i bez dosljednog razumijevanja, razvili su vjersku argumentaciju, koja se možda najbolje može nazvati pseudoteologijom, koja se bez ikakvog obzira i na silu pokušava pretočiti u novu realnost. Ona počiva na hiperreligioznosti njegovih fanatiziranih sljedbenika, koji islamsko učenje zloupotrebljavaju kako bi ostvarili svoje ideološke i političke ciljeve. Njihova slika svijeta počiva na crno-bijeloj matrici; zato njihovi sljedbenici prihvataju samo argumentaciju niskog nivoa kompleksnosti, koja se uklapa u njihovu sliku svijeta. Ta njihova „rješenja“ nagomilanih problema muslimanskog svijeta ali i njihovo razumijevanje vjere, islamske tradicije i pravnih propisa su toliko simplistički postavljena da se slabo obrazovanim, neiskusnim i na površnost naviklim mladim ljudima čine očitim i uvjerljivim. Zato je jako bitno prvo razumjeti ovaj mobilizirajući narativ a zatim i razviti kontranarativ i pokazati kako kontekst, tako i kompleksnost nastanka islamskih propisa i praksi življenja islama. To je zadatak kako za islamske teologe, tako i za sociohistoričare i sociologe religije.

32 Bouhdiba, *Vrt milovanja* (Sarajevo: Ljiljan, 1994), str. 113. Izvorni naslov *Sexuality in Islam*, [Seksualnost u islamu], prijevod s engleskog Enes Karić i Rešid Hafizović.

Constructing a mobilising narrative in violent and militant groups such as ISIL

Muhamed Jusić

Summary

This is a study about the narratives developed to mobilise followers of violent groups such as ISIL. The text analyses the main works on which ISIL has based its action strategy. Particular attention is paid to specialised mobilising narratives aimed at recruiting women. Although far from being a comprehensive analysis, nevertheless the present study presents a small introduction to understanding the „mind“ and „logic“ of ISIL's recruitment of followers. The study shows how Islamic tradition can be abused by taking it out of context of time and historical circumstances in which certain rules appeared in order to justify ideologically motivated action on the basis of earlier historical models.

Key words: violent extremism, mobilising narrative, prevention of violent extremism, counter-narrative, terrorism